

Kitabiyat

Ali Çetinkaya, *Askerlik Hayatım 1914-1922*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, (Yay. Haz: Oktay Şimşek-Zeki Dilek), 1. Basım, İstanbul, 2012, 512 sayfa.

Özet

Ali Çetinkaya Türk siyasal hayatına hem asker hem de devlet adamı olarak etki etmiş önemli bir kişidir. Trablusgarp, Balkan ve I. Dünya Savaşı'nı görmüş ve bu savaşlarda bizzat yer almıştır. Tanıtımı yapılacak olan kitap da Ali Çetinkaya'nın askerlik hayatına ilişkin tutmuş olduğu notlardan oluşmaktadır. Resmi belge ve raporlara dayanarak kaleme alınan anılar, Osmanlıca el yazısından çevirisi yapılarak okuyucuya sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Ali Çetinkaya, I. Dünya Savaşı, Türk Siyasal Hayatı, Resmi Belge.*

Abstract

Ali Cetinkaya is an important person who effected Turkish political life both as military and stateman. He saw Tripoli, Balkan and the World War I, and took place in these wars. The book which will be presented, consisted of notes related with his military life. Memoirs which are based on official report and documents presented to the reader via translation from the Ottoman.

Key Words: *Ali Cetinkaya, World War I., Turkish Political Life, Official Document.*

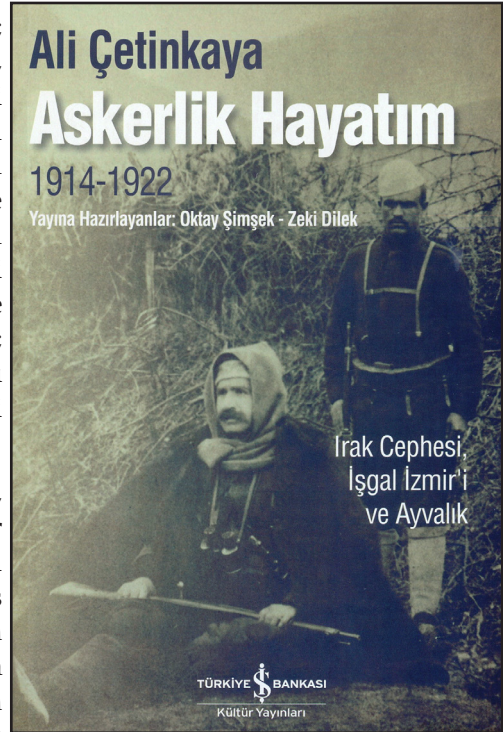
Anı, belli bir döneme tanıklık eder. Anılarını kaleme alan kişi bu vesileyle döneme ilişkin ayrıntılı bilgileri kendi tanık olduklarından yola çıkarak aktarmaya çalışır. Dolayısıyla anılarını kaleme alan kişinin öznel duruş, tutum ve tavırları okuyucuya yansıtılır.

Tarihi olaylar içerisinde aralanmamış sayfaların gün yüzüne çıkarılmasında tarihe tanıklık eden kişi, anıları yoluyla üzerinde hiç durulmamış, önemsenmemiş ve ciddiye alınmamış olan birçok konunun kendi gözlemledikleriyle, ortaya serilmesine neden olur. Bu yolla, birçok araştırmacıyı, birçok konu hakkında derinlemesine araştırma yapmaya itebilir.

Anılarını kaleme alan kişi; kendi kişisel görüşü, siyasi anlayışı, felsefi bakışı veyahut da dinsel kanaati ölçüsünde, tanıklık ettiği tarihsel olaylara yanlı bakar. Ancak, tüm bu kişisel duruşların yanında kişi kaleme aldığı olayların canlı tanığıdır ve bu yönüyle tarihsel bir olgunun resmi olmayan çerçevesini ve o çerçeve içerisinde yer alan renkleri ve figürleri; çoğu zaman da insani bakış açısı içerisinde okuyuculara aktarma gibi önemli bir misyonu gerçekleştirir¹.

Anıları ele alınan Ali Çetinkaya, hem Türk ordusunda görev almış bir komutan olarak hem de Türk siyasal hayatında önemli görevlerde bulunmuş tarihsel bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. Ali Çetinkaya'nın "Askerlik Hayatım (1914-1922)" adıyla yayımlanan anıları 1914 ile 1922 yılları

arasındaki tarihe tanıklıklarını bizlere aktarmaktadır. Ali Çetinkaya'nın askerlik yaşamına ilişkin olarak kaleme alınan anılarının en çarpıcı özelliği ise birçok resmi belge, emir ve raporlara kitapta yer verilmiş olmasıdır. Hatta kitabın büyük bir bölümü Ali Çetinkaya'nın cephe komutanlığı yaptığı süreçteki emir ve raporlarından oluşmaktadır. Bu yönüyle kitap, benzer şekilde yayımlanmış olan diğer anı kitaplarından farklılık göstermektedir. Resmi yazışma ve raporlar ekseninde yayımlanması, tarihe ışık tutması açısından daha güvenilir bir kaynak özelliği taşımasında en önemli paya sahip olmuştur.

1 Kemal Arı, *Tarih Yöntemi*, İleri Kitabevi, İzmir, 2011, s.181.

Ali Çetinkaya'nın daha geniş olan anılarının bir kısmına yer verilmiş olan kitapta, İzmir'in işgali ve sonrasında yaşananlar üzerinde özellikle durulmuştur. İzmir işgal edilmeden önce İzmir ve çevresinde yaşanan gelişmeler, İstanbul'un bu bölgeye ilişkin tutum ve davranışları tek tek ele alınarak, bölgesel yöneticilerin İstanbul ile ilişkileri belgelerle ortaya konulmuştur. İzmir'in işgali sırasında ve sonrasında yaşananlar; bilindiği üzere birçok araştırmacı tarafından üzerinde durulan bir konu olmuştur. Bu dönemde gerçekleşen çoğu olay hakkında yeterince edinilememiş bilgiler bulunmakla birlikte birçok bilinmezler de ortaya çıkarılmıştır. Konu üzerinde durarak araştırma yapacak olanlar için oldukça geniş bilgiler içeren Ali Çetinkaya'nın anıları, tarihsel yaşanmışlıklar ve gerçekler çerçevesinde önemli bir başvuru kaynağı olarak öne çıkıyor.

Altı bölüme ayrılarak yayımlanan Askerlik Hayatım adlı kitap, ilk olarak Ali Çetinkaya'nın özgeçmişi verilerek anlatımına başlamıştır. "Terceme-i Hâlim" başlığı altında Ali Çetinkaya özetle kendi yaşam öyküsünü ortaya koymaya çalışmıştır.

Ali Çetinkaya'nın bizzat kendisinin anlattığına göre onun yaşam öyküsü, keskin çalkantılarla geçmiştir. 1896 yılında Mekteb-i Harbiye'ye girmiş ve iki yıl sonra da 1898'de Teğmen olmuştur². Ardından, 3. Ordu'da Bulgarlara karşı giriştiği faaliyetlerden ötürü 30 Mayıs 1903 yılında Üsteğmen ve Makedonya'da çetecilik faaliyetlerini önlemek amacıyla oluşturulan 2. İştib Avcı Taburu'nun 2. Bölüğünde Üsteğmen olarak görev alarak 1905 senesi Temmuz'unda Yüzbaşı olmuştur. Ali Çetinkaya yüzbaşılık görevini yerine

getirirken de Makedonya civarında birçok bölgede Bulgar çetecilerine karşı başarılı faaliyetler yürütmüştür³.

1907 senesinde yeni yeni ortaya çıkan İttihat ve Terakki teşkilatını resen idare etmek üzere Kırçova'ya nakil olan Ali Çetinkaya, burada teşkilata yönelik faaliyetler ortaya koyarak bölgede İttihat ve Terakki'nin nüfuzunu oluşturmaya çalışmış ve bunda da başarılı olmuştur⁴.

2 Ali Çetinkaya, *Askerlik Hayatım 1914-1922*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., (Yay. Haz: Oktay Şimşek-Zeki Dilek), İstanbul, 2012, s.4.

3 A.g.e., s.5.

4 A.g.e., s.6.

31 Mart Vakası'nın ortaya çıkması sonucu Selanik'e gelen Ali Çetinkaya, Alâtini Köşkünde ikamet eden Abdülhamit'in ilk muhafazasına memur olmuştur. Ardından Hareket Ordusu bünyesinde Arnavutluk hareketine katılmıştır. 1911 senesinde ise Trablusgarp vilayetinde başlayan İtalyan işgal teşebbüsü nedeniyle Bingazi Sancağı'na memur edilmiştir. Ali Çetinkaya burada Enver Paşa ve Mustafa Kemal Paşa ile bir yıl yerli kuvvetlere kumanda ederek faaliyette bulunmuştur. Mustafa Kemal Paşa Derne'de aşiretlerden kurulu bir fırkanın kumandanı iken, Ali Çetinkaya bu fırkanın bir alayının kumandanlığı görevini üstlenmiştir. Balkan Savaşı'nın patlak vermesi üzerine Ali Çetinkaya anavatana dönmüş ve Şark Ordusunda Aydın Taburu Kumandanı olmuştur. Aralık 1913 tarihinde Binbaşılığa yükseltilen Ali Çetinkaya İstanbul'a tayin olunarak İtfaiye 2. Tabur Kumandanlığında göreve başlamıştır⁵.

I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle birlikte Irak'ta göreve başlayan Ali Çetinkaya, burada İngilizlerin derin yaralar almasını sağlamıştır. Buradan Kafkas Cephesine görevlendirilmiş ve Ruslarla çetin mücadelelerde bulunmuştur⁶. Kafkaslardan Rumeli'ye geçen Ali Çetinkaya, burada Alman ve Avusturya kuvvetleriyle birlikte mücadeleler vermiş, ardından da Kuva-yi Taarruziye Kumandanı olup Bolu, İzmit, Üsküdar Livaları içerisinde birçok eşkiyayla mücadele etmiştir. Sonrasında, Üsküdar İnzibat Müfettişliğine tayin olunan Ali Çetinkaya, mütarekeye kadar bu görevde kalmıştır. Bir süre 17. Kolordu'da görev almış, 1919 senesinde de Ayvalık Mıntıka Kumandanlığına tayin edilmiştir⁷.

Yunanlılar 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal etmişler ve ardından Aydın ve Manisa istikametinde hiçbir direnişle karşılaşmadan ilerlemeye devam etmişlerdir. Ancak Ayvalık bölgesinde Ali Çetinkaya'nın 18 Mayıs 1919'daki karşı duruşu ile Yunanlılar bir savunma hareketiyle karşı karşıya gelmişlerdir. Ali Çetinkaya Ayvalık'ta başında bulunduğu 172. Alay⁸ ile vatan savunmasına girişmiş ve düşmana karşı ilk direniş hamlesini burada ortaya koymuştur.

1919 senesinde Afyon Karahisarı'ndan halkın arzusu ile milletvekili seçilen Ali Çetinkaya ilk olarak Afyon'a geçmiş ve ardından da İstanbul'a hareket ederek Meclis-i Mebusan'da vekil olarak görev almıştır⁹.

Ali Çetinkaya'nın yayınlanan anılarında askerlik yaşamına ilişkin dönem ele alınmasına karşın, yeni Türk Devleti'nin oluşumunda ve yapılanmasında aldığı görevler üzerinde de durmak gereklidir. Öyle ki; Ali Çetinkaya Ankara'da kurulan Meclis'te yer almış ve bu dönemde yaşanan gruplaşmalarda Mustafa Kemal'in yanında ona güven veren bir kişi olarak bulunmuştur. Meclis'te Milli Müdafaa Grubu'nda yer alan Ali Çetinkaya, ilk Meclis'ten itibaren her

5 A.g.e., s.6

6 A.g.e., s.7.

7 A.g.e., s.8.

8 A.g.e..

9 A.g.e., s.s.8-9.

daim Mustafa Kemal'in yanı başında olmuş ve birçok görevde en yetkili isim olarak mücadelesini gerçekleştirmiştir. Halk Fırkası tüzüğünün hazırlanması, milli savunma, milli eğitim, bayındırlık, sağlık ve sayıştay komisyonlarında görev almış ve bu görevlerde büyük başarılarla imza atmıştır¹⁰. Yapmış olduğu çalışmalarla Mustafa Kemal Atatürk'ün ülkede başlattığı kalkınma ve çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma inancını hep içinde yaşatmış ve bu uğurda mücadelesini sürdürmüştür. Ali Çetinkaya'nın ülkenin bayındır hale gelmesi adına yaptığı çalışmaları ise özellikle üzerinde durulması gereken bir konudur ki, Cumhuriyet'in ilanının 10. yıl marşında dahi yer alan anayurdun demir ağlarla örülmesinde en büyük paylardan birine sahiptir¹¹.

Ali Çetinkaya'nın ülkede filizlenmeye başlayan her türlü ayrılıkçı-muhafiz yapının etkisini kırmak amacıyla oluşturulan İstiklal Mahkemeleri'nde almış olduğu görevler ise dikkat çekmeye değer niteliktedir. Cumhuriyet'in savunulması ve korunması adına oluşturulan bu mahkemelerde Ali Çetinkaya önemli bir figür olarak ortaya çıkmış ve ülkede oluşmaya başlayan isyanların ortadan kaldırılması için son derece hassas davranmıştır. Ankara İstiklal Mahkemesi üyesi ve başkanı sıfatıyla birçok isyana ya da devlet rejimine karşı yapılan birçok saldırıya karşı kesin hükümlerini her zaman devletin bekası ve milletin istiklali adına yerine getirmiştir. Asker kaçakları, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılması, gazeteciler davası, telgrafçılar grevi, Komünistler davası, Şapka Kanunu'na karşı yapılan girişimler, İzmir'de yapılması planlanan İzmir Suikasti davası ve devamında Ankara'da gerçekleştirilen İttihatçılık davası gibi birçok davada görev almıştır¹². Günümüzde birçok tartışmaya konu edilen İstiklal Mahkemeleri; hukuksuz bir mahkeme olarak değerlendirilerek Cumhuriyet değerlerine saldırmanın bir yolu olarak seçilmiştir. Bunları yapan kişiler; yaşanan dönemin olağanüstü bir dönem olduğu konusunu göz ardı edip, günümüz penceresinden tarihe bakarak tarihi kişilikleri yargılama yoluna gitmektedirler. Ali Çetinkaya da bu haksız yargılamadan birçok kez nasibini almış ve geçmişte yaşanan tarihi olaylar ile ilgili olarak günah keçisi haline getirilmiştir. Bu durumu tarihe ideolojik bakmanın ortaya çıkardığı bir yanlı duruş olarak görmek doğru bir saptama olacaktır.

Ali Çetinkaya'nın Askerlik Hayatı'nı konu alan anılarında öne çıkan dönemlerinden biri, Irak'ta gerçekleştirdiği mücadelesidir. Irak Cephesi'nde Mürettep Alay Kumandanı olarak görev alan Ali Çetinkaya; Binbaşı Ali imzasıyla alayına bağlı olan tabur ve bölüklere birçok emir göndermiş ve emri altında düzenli bir savaş yönetimi kurmaya çalışmıştır. Mürettep İtfaiye Alay Kumandanı Binbaşı Ali imzasıyla oluşturulan bu emirlerde Ali Çetinkaya;

10 Mustafa Balcıoğlu, "Ölümünün 48. Yılında Ali Çetinkaya", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.13, S.38, Temmuz/1997, çşt. syf.; <http://atam.gov.tr/?p=959> (Erişim Tarihi: 06.07.2012)

11 *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.13, S.38 Temmuz/1997, çşt. syf.; <http://atam.gov.tr/?p=960> (Erişim Tarihi: 06.07.2012).

12 Mustafa Balcıoğlu, "Ölümünün 48. Yılında Ali Çetinkaya", çşt. syf.

Alayın ihtiyaç duyduğu yük taşıma hayvanları, kazgan, karavana, parka, portatif kazma, kürek, balta, mitralyöz, giyecek, çadır; zabitin ihtiyaç duyduğu çay, şeker gibi birçok gereksinim ile ilgili tüm bilgilere yer vermiştir¹³. Tabur ve bölükler hakkındaki her türlü bilginin itinalı bir biçimde kayıt altına alınması konusu üzerinde oldukça titizlenen Ali Çetinkaya, tutulması gereken her türlü bilginin de cetvellerde kalem olarak her türlü maddenin doğru bir şekilde istatistiğinin verilmesini sağlamıştır¹⁴. Ki bu, taburların ve bölüklerin Alay tarafından ne gibi ihtiyaca gereksinimleri olduğu ya da hangi malzemelerin ihtiyaçtan fazla olduğu konusunu aydınlatması bakımından üzerinde önemle durulması gereken hayati bir durumdur.

Ali Çetinkaya verdiği emirlerin tam olarak uygulanmasının önemli olduğunu ise tabur ve bölüklere özellikle vurgulamıştır. Öyle ki Mürettep Alay Emri Numara/5'teki emrinin 5. maddesinde aynen şunları dile getirmiştir:

"...Buna rağmen 4. Tabur'un ilk moladan itibaren efradının dağıldığı görüldü. Şu halde mâfevk¹⁵ tarafından seferberlik halinde verilen emir layık olduğu derecede hüsnütelakki edilmemiş demek oldu. Tekrar ediyorum, verdiğim emirler son neferin kulağına kadar girecek ve mutlaka tatbik edilecektir. Mâfevkinde tatbik ve infaz edilmeyen emirleri tahrif veya ihmâl edilmiş demektir ki bu da hâl-i harpte mücazat-ı¹⁶ terhibiyeyi muciptir"¹⁷.

Binbaşı Ali Çetinkaya, askerlerin kesinkes uygulaması gerektiği konuları bir bir ele almıştır. Gönderdiği emirlerin bir diğerinde de, askerlerin cüretkâr tehditlerle görevini kötüye kullanması hususu üzerinde durmuştur:

"2. Taburun idare memuru dün karargâh ittihaz ettiğimiz gazinocuya ekmeğe sipariş ederek parasını vermeden 100 ekmeği aldığı gibi tekâlîf-i harbiye suretiyle makbuz vereceğini söylemekle tehdidata cüret ve kânunşikenane harekâta cesaret eylediği bittahkik anlaşıldığından, mumaileyh şimdilik üç gün riyazeten hapsedilecektir"¹⁸.

Bir alayın kumandanı olarak, emrinde bulunan askerlerin bağlı olduğu birimde her türlü sorundan uzak olarak, şartlar ve olanaklar çerçevesinde görevlerini yerine getirebilmeleri için her nokta üzerinde önemle duran Ali Çetinkaya bir başka emrinde de askerinin sağlık sorunlarından uzak kalması adına şu şekilde emir yayınlamıştır: *"Bundan böyle askere bal ve karpuz, kuru üzüm, hurma vesair satın aldırılmayacak, kimde ve nerede görülürse derhal çiğnenecek ve satın alanlar dayakla tecziye edilecektir. Bu gibi şeylerin askerinin sıhhatine muzır olduğu ve yok esnasında karınlarının bozulduğuna yegâne sebep bulunduğu askere tamamen anlatılacaktır."*¹⁹.

13 Ali Çetinkaya, a.g.e., ss.18-20; Bkz: Mürettep Alay Emri 1 ve 2.

14 A.g.e., s.18; Bkz: Mürettep Alay Emri/2, madde 2.

15 Üst olan kişi, üst, üstün.

16 Ceza.

17 A.g.e., s.24; Bkz: Mürettep Alay Emri, Numara/5, madde 5.

18 A.g.e., s.36; Bkz: Mürettep Alay Emri, Numara/12, madde 8.

19 A.g.e., s.39; Bkz: Mürettep Alay Emri, Numara/15, madde 4.

Görüldüğü üzere emrindeki askerlerin her türlü sorunlarını en ufak ayrıntısına kadar irdeleyerek çözüm yolları arayan Ali Çetinkaya, yukarıda değinilen sorunların haricinde birçok problemle karşı karşıya kalmış ve sorunların çözümü adına her adımı tereddütsüz yerine getirmiştir. Binbaşı Ali Çetinkaya'nın taburlara gönderdiği emirlerden bir diğerinde ise yine önemli bir olay dile gelmiştir. Mürettep Alay Kumandanlığına bağlı 2. Tabur'un 7. Bölüğünde askerlik yapan Ali Hasan isimli askerın şehit olması, taburlarda önemli bir sorunun ortaya çıkmakta olduğunu acı bir olayla ortaya koymuştur.

Ali Çetinkaya'nın emrinde bulunan tabur ve bölükler; hareketlerinde bazen göllerden geçmek zorunda kalmışlardır ve bunun için de kayıklar yardımıyla sular aşılmıştır. Uzun süre kayık üzerinde kalmak zorunda olan askerler doğal bir gereksinim olarak tuvalet ihtiyaçlarını kayık üzerinde gidermeye çalışmıştır. Yukarıda sözünü ettiğimiz Ali Hasan isimli asker de kayığın kenarından tuvaletini yaparken suya düşmüş ve şehit olmuştur. Suya düşen asker suyun derinliklerinde kaybolduğu için bedeninin suyun üzerine çıkmasını takiben defnedilmesi Binbaşı Ali Çetinkaya tarafından emredilmiştir. Alay Emri/20 numarasıyla verilen emirde Ali Çetinkaya merhumun ruhu için üç İhlas ve bir Fatıha okunmasını istemiştir. Gerçekleşen acı olayın bir daha yaşanmaması için de bölüklerin hareketlerinden önce mutlaka askerlere abdest bozdurmaları emredilmiştir. Geçici önlem olarak da:

*“...Ve kayık dâhilinde tahammülü müşkül derecede abdesti sıkışmış olanlar için kayıkların her birisinde bulunan gaz tenekeleri içinde abdest bozdurarak dışarıya suya döktürmeye son tedbir olmak üzere müsaade edilmelidir. Ve katiyen hiçbir neferin kayık kenarından dışarıya abdest bozmasına müsaade edilmeyecektir..”*²⁰ diyerek önlem alınmaya çalışılmıştır. Burada değindiklerimiz yalnızca bizim dikkatimizi çeken konulardan bazılarıdır ve bunlar gibi birçok olayı kitapta bulmak olanaklıdır.

Ali Çetinkaya'nın anılarının başka bir bölümünü ise; daha önce de vurguladığımız gibi *“İzmir Müdafaa-i Hukuk Kongresi ve İzmir'in işgali”* başlığı altında oluşturulan İzmir'in işgali öncesi ve sonrasında yaşanan olaylar oluşturmaktadır. İzmir Müdafaa-i Hukuk Kongresi ile ilgili olarak çarpıcı bilgiler ortaya koyan Ali Çetinkaya, oluşturulan kongrede ülke yararına bir çıkarımın ortaya konulamamasının yanı sıra; ülkeye birçok açıdan zarar doğurduğu savını ortaya atmıştır. Ona göre, Kongre dolayısıyla hem İtilaf güçlerinin hem de İstanbul'un dikkati çekilmiştir. Neticesinde de Nurettin Paşa istifa ettirilmiş ve yerine sabık Evkaf Nazırı Kambur İzzet Vali, Mirliva Nadir Paşa da Kolordu Komutanı olarak atanmıştır²¹. Bu atamalar devamında birçok ihanetin yaşanmasının da ilk kıvılcımını atmıştır. Kambur İzzet Bey; Metropolit Hrisostomos, Ermeni Pisikoposu ve İngiliz temsilcisiyle her gün bir araya gelerek İzmir ve çevresinde yapılacak işler konusunda adeta ortak karar almıştır²².

20 A.g.e., ss.46-47; Bkz: Alay Emri/20.

21 A.g.e., ss.170-171.

22 A.g.e., s.178.

Ali Çetinkaya İzmir'in işgalini hazırlayan süreçte Dahiliye Nazırı Mehmed Ali ile Vali İzzet arasında cereyan eden haberleşmelere ilişkin vesikaları ortaya koyarak nasıl bir ihanetin içerisinde olduğunu tüm çıplaklığıyla gözler önüne sermiştir²³. 10 Mayıs 1919 tarihinde Dâhiliye Nazırı Mehmed Ali tarafından Aydın Vilayeti'ne gönderilen telgrafta, vatansever birçok ismin (İttihatçıların) Bolşeviklik namı altında İttihat Hükümeti'nin devamını arzuladıkları ifade edilmiştir. Telgrafta Dâhiliye Nazırı Mehmed Ali; Kaymakam Ali (Ali Çetinkaya), Binbaşı Konyalı Hüsnü, Erken-ı Harp Miralayı Köprülü Kazım (Büyük Millet Meclisi Reisi), İzmir Cephane Müdürü Mülazım Abbas ve Kolordu Sertabibi Şükrü (15 Mayıs 1919'da Yunanlılar tarafından şehit edilmiştir) hakkında Kumandan Nadir Paşa ile birlikte karar verilerek ordudan irtibatlarının kesilmelerini istemiştir²⁴.

15 Mayıs 1919 Perşembe günü İzmir'in işgali gerçekleşmeye başlayınca, İzmir Valisi ve 17. Ordu Kumandanı tarafından hiçbir direniş gösterilmemiştir. Dolayısıyla Yunanlılar İzmir'i işgal sürecinde İstanbul'un acizane tutumu dolayısıyla oldukça rahat hareket etmişlerdir. İşgale karşı duran Komiser Şükrü Efendi şehit edilmiş Ziya Efendi ise yaralanmıştır. Bunun üzerine olayları seyreden halk karmakarışık olmuş ve etraftan silahlar patlamaya başlamıştır. Yunan efunları ve Rum ahali silahsız ve müdafaasız halk üzerine ateşe başlayarak birçok kimseyi şehit etmiştir. Ali Çetinkaya ilk ateşte şehit edilenler arasında Hasan Tahsin'in (Osman Nevres) de bulunduğunu şu cümlelerle dile getirmiştir: *"İslam'a husumette Gladiston'un (Gladstone) isayet ruhunu temsil eden Buxton Biraderleri Bükreş'te bir fedai olarak cerh eden Selanikli Tahsin Bey bu ilk şüheda kafilesi meyanında idi"*²⁵. Hasan Tahsin'in yanı sıra bir saat kadar süren bu ateş altında birçok İslam ahali de şehit düşmüştür²⁶.

Yaşanan tüm bu hadiseler Ali Çetinkaya'nın ağzından Yunanlıların yapmış olduğu katliamın en acı yönlerini ortaya koymuştur. Yunan efunlarının hükümet binasına varmaları suretiyle yaptıkları ise Ali Çetinkaya tarafından şu cümlelerle ifade edilmiştir:

*"...Silahlarına süngü takılmış olduğu halde tehditkar bir vaz ve tavır ile bunların yanlarına girmiş olan birkaç efun askeri cümlesini dışarı çıkardı. Ve feslerini atarak üzerlerindeki saat, para gibi her ne varsa soymaya başladı. Ve diğer odalarda bulunan memurini dahi toplayarak bir grup halinde Kordon'a doğru bir kısım asker ve başıbozuk Rumların darp ve hakaretleri arasında sevk edildi. Esna-yi rahta, yollarda "Zito (Yaşa) Venizelos" diye bağırmaya icbar ve bağırmayanları katl ve şehit edildi. Ve bir bankanın ambarına dolduruldu. Ve Mayıs'ın onaltıncı günü akşamına kadar aç ve susuz olarak burada tevkif edildi. Ve akşamına birer vesika vererek evlerine bırakıldı..."*²⁷.

23 A.g.e., ss.179-180; 30 Mart 1919 tarihli Aydın Valisi Ahmet İzzet tarafından Dâhiliye Nezaret-i Celilesi'ne gönderilen telgraf.

24 A.g.e., ss.180-181.

25 Tahsin Bey Yunanlılara ilk kurşunu atarak direnişin simgesi olmuştur.

26 A.g.e., s.185.

27 A.g.e., s.185.

Hükümet binasında gerçekleştirilen tutuklamalarda Vali İzzet Bey'in de tutuklular arasında yer alması oldukça ilginçtir. Rum Metropolitinden bir kişinin İzzet Bey'i tanması sonucu hem İzzet Bey hem de oğlu tutuklu kafileden ayrılarak güvenli bir vapura sevk edilmiştir. Yunan vapuru kaptanı perişan halde bulunan Vali İzzet'in yanına gelerek işgal kumandanı Miralay Nikolaos Zafiriou'nun kendisini görmeye geleceğini haber etmiştir. İşgal Kumandanının gelmesini takiben aralarında cereyan eden diyaloglar ise hayret vericidir. Ali Çetinkaya'nın kaleminden işte o konuşmalar:

“Miralay: Vazifenizi iyi yapmayarak iğtişâşa sebep olduğunuzdan dolayı mesulsünüz.

İzzet Bey: Ben[im] İzmir'in Yunanlılara işgalini temin etmek için ne derecelerde çalıştığımı Metropolit Hrisostomos Efendi'den sorabilirsiniz. Babîâli ile geçen muhaberelemizi de dosyalarda görebilirsiniz.

Miralay: Şu halde sizi yanlışlıkla tevkif etmişlerdir. Bir saat sonra tahliye ve makamınıza iade olunursunuz. Müsterih olunuz.

İzzet Bey: Teşekkür ederim”²⁸.

Konuşmalardan anlaşılacağı üzere Vali İzzet Bey'in ihaneti konusunda hiçbir şüphe yoktur.

Ali Çetinkaya anılarına Yunan İşgal Kumandanı Zafiriou'nun telgraflarını koyarak devam etmiştir. Ali Çetinkaya işgalin çevreye doğru yayılmasını takiben Ayvalık muntkasına doğru yapılan ilerleme karşısında Harbiye Nezaretine birçok telgraf göndermiş, Yunanlıların Ayvalık muntkasına gerçekleştirdikleri hareketin karşısında direnerek ve tüm gücüyle karşı koyarak işgali önlemeye çalışmıştır. Yeterli kuvvetin bulunmaması dolayısıyla Ayvalık'ın da işgali gerçekleştirilmiş, ancak savunma sonucunda işgal on beş gün sonra gerçekleşebilmiştir. Ali Çetinkaya bundan sonraki hareketi konusunda Harbiye Nezaretinden emir beklemiş ve emrin aksi bir yönde gelmesi durumunda artık bir emrivaki olarak asi bir kuvvet sıfatıyla mücadele etmeyi göze almıştır²⁹.

Ali Çetinkaya'nın anılarının bir bölümünde “İzmir'in İşgali Sırasında Görevde Olan Komutanların ve Şahitlerin Askeri Mahkemedeki İfadeleri ve Diğer Mahkeme Zabıtları”na yer verilmiştir. İlk olarak Bergama Belediye Başkanı Süleyman Sırrı Bey'in 19 Haziran 1920 tarihli ifadesi ele alınmıştır. 23 Ekim 1920 tarihli 17. Kolordu Erkân-ı Harp Reisi Abdülhamid'in ifadesi de yine Ali Çetinkaya'nın anılarında yer verdiği başka bir vesika olarak öne çıkmıştır. Abdülhamid Bey'in İzmir'in işgal edilişi sürecinde ve anında kusuru bulunup bulunmadığı konusunu içeren ifadesi Yunan işgal güçlerinin işgalin öncesinde ve sonrasında ne gibi faaliyetler gerçekleştirdiği hususunda önemli bilgiler ortaya koymuştur.

28 A.g.e., s.186.

29 A.g.e., ss.201-202.

17. Ordu Kumandanı Ali Nadir Paşa'nın ifadesi de Ali Çetinkaya tarafından anıları içerisinde konu edilmiş ve İzmir'in işgali konusunda yapmış olduğu hatalar ve hatta ihanete varan tavrı göz önünde bulundurularak mahkemeye verdiği ifade önem arz etmiştir. Ali Nadir Paşa mahkeme esnasında sorulan sorulara genel itibariyle cevap vermiş ve işgalin en az zararlı atlatılabilmesi amacıyla elinden geleni yapmaya çalıştığı hususunu ortaya koymuştur³⁰.

Ali Çetinkaya'nın anılarının belki de en önemli noktalarından bir tanesi; Ayvalık'ta Yunanlılara karşı başlatmış olduğu direnişin anlatıldığı kısımdır. Yunan işgalleri karşısında hem İstanbul'un hem de bölge yöneticilerin durum itibariyle takındığı tavır bölümün ana konusunu oluşturmuştur. Dâhiliye Nazırı Ali Kemal'in her türlü direnişi ülkenin menfaatlerine aykırı görmüş olması ve hıyanete varan teslimiyetçi tutumu, Ali Çetinkaya tarafından kıyasıya eleştirilmiştir. Ali Kemal'in dışında yine Ayvalık Kaymakamı Osman Nuri'nin işgal kuvvetleri karşısında işbirliği içerisinde harekette bulunması ve yine Bergama Kaymakamı Emin'in teslimiyetçi tutumu Ali Çetinkaya tarafından ihanet olarak kabul edilmiştir. İstanbul'un, bölge yöneticilerinin ve komutanların bu şekilde ihanet içerikli hareketleri karşısında Ali Çetinkaya tek çareyi vatan toprağının ölünceye kadar soluksuz savunulması olarak görmüştür. Onun deyişleriyle tüm yaşananlar karşısında " ...yapılacak en mühim vazife, halkla rehber olmakta dikkat ve basiretle hareket ederek kuvvetle ihtimal dahilinde olan bir işgal ve istila felaketine karşı Yunanlıların işgaline pişva olan Ayvalık'taki hainlerin, bedhahların kurmuş oldukları şebeke-i ihanet içinde boğulmadan ve bir defa emniyetle, şuurla ilk teşkilat ve istihbaratı yapmak ve müdafaa silahını patlatmaktır"³¹.

Ali Çetinkaya, Ayvalık'ta cereyan eden olayları, hainlikleri, vatansenverleri, düşman karşısında müdafaa için yapılanları tek tek ele almıştır. Onun üzerinde en çok durduğu konu ise, yerel işbirlikçilerin adeta düşman memuru gibi hareket etmeleridir. Yayınladığı telgraflar ve konuşmalar ile de İzmir'de, Bergama'da, Ayvalık'ta yaşanan tüm hainlikler veyahut da vatan toprağı ve millet için gösterilen her türlü çabalar açıklıkla ortaya konmuştur.

Kitabın son bölümünde ise Ali Çetinkaya'nın askerlik ve ordu işleri ile ilgili tutmuş olduğu notlar yer almıştır. Kitabı yayına hazırlayanlar tarafından son bölümün tüm notlarına ulaşamamasına karşın, yayınlanan bölümleri itibariyle de önemli çıkarımlar içerdiği muhakkaktır.

Sonuç olarak bir değerlendirme yapmak gerekirse; Ali Çetinkaya anılarının yalnızca bir kısmı olan askerlik dönemi hatıralarıyla tarihe ışık tutmuş ve Trablusgarp, Balkan, I. Dünya Savaşı ve İzmir ve çevresinin işgali ile ilgili unutulmaları tazelemiş ve kıyıda köşede kalmış, hatta hiç duyulmamış yönlerini ortaya koymuştur. Özellikle İzmir'in işgali konusunda aktarılanlar bir hayli

30 A.g.e., ss.230-235.

31 A.g.e., s.357.

dikkat çekicidir. Tarihe eleştirel bakmak, kuşkusuz gerekli bir bakış biçimi ve yöntemidir; ancak bu yapılırken tarihe, tarihi olaylara ve kişilere herkesçe kabul edilecek doğrular üzerinden gitmek gerekir. Günümüzde; Türk Devrimi'ne, onu hazırlayan sürece ve devrimin oluşumuna eleştirel bakma adına, çok sayıda çarpıtma girişimleriyle de karşı karşıya kalmaktayız. Ali Çetinkaya da ne yazık ki bu tür olumsuz eleştirilerin odağında yer almış biridir. Ancak, her şey bir yana, ulusal devletin kuruluş ve oluşum sürecinin ne zorluklarla gerçekleştirildiğini anlamak için Ali Çetinkaya'nın anıları çok sayıda tarihsel olguyu içermektedir.

Ali Çetinkaya'nın tutmuş olduğu notları toparlayıp günümüz harfleriyle okuyucularla buluşturan Oktay Şimşek ve Zeki Dilek bu anlamıyla çok önemli bir hizmeti yerine getirmişlerdir. Ancak Oktay Şimşek ve Zeki Dilek'in Ali Çetinkaya'nın hayatına ilişkin çalışmaları bu kitapla sona ermemektedir. Halen hazırlanmakta olan iki kitap vardır ki bunlar da Ali Çetinkaya'nın Malta'dan eşi Mefharet Hanıma yazdığı mektuplar ve Mefharet Hanım'ın, çocukluğundan Ali Bey'in Ankara'ya geçişine dek uzanan döneme ait hatıralarını konu almaktadır.

Ercan YALÇIN*

---

* Tarih Uzmanı, (ercan_ylcin_55@hotmail.com).